

KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA HAYVAN SAHİBİNİN SORUMLULUĞU

THE LIABILITY OF THE ANIMAL OWNER IN THE CLASSICAL AGE OF OTTOMAN LAW

Melikşah AYDIN* ID.21492/inuhfd.1122475

Makale Bilgi

Gönderi: 27/05/2022
Kabul : 29/10/2022

Anahtar Kelimeler

*Osmanlı Hukuku,
Sorumluluk,
Hayvan Sahibi,
Zarar,
Tazminat.*

Article Info

Received: 27/05/2022
Accepted: 29/10/2022

Keywords

*Ottoman Law,
Liability,
Animal Owner,
Damage,
Compensation.*

Özet

Hayvan sahibinin sorumluluğu İslam hukukunda düzenlenmiş olan sorumluluk türlerinden biridir. Dolayısıyla İslam hukukunun uygulandığı, Osmanlı devletinin klasik devrinde de; padişahların koyduğu kanunnamelerde, şeyhülislamın fetva kitaplarında veya uygulamadan bizzat örnek olarak kadı sicillerinde hayvan sahibinin sorumluluğu ile ilgili hükümlere rastlanmaktadır. İslam hukuku, hayvan sahibinin hayvanının verdiği belirli zararlardan sorumlu, belirli zararlardan ise sorumsuz olduğunu belirtmektedir. Hayvan sahibinin sorumluluğu, İslam hukukunda mali bir sorumluluk olarak düzenlenmiş, zarar görene tazminat ödenmesi yeterli görülmüştür. Osmanlı hukukunda ise kanunnamelerde, hayvan sahibinin tazmin sorumluluğunun yanı sıra tazir cezası kapsamında olarak dayak ve para cezası ile cezalandırılması da öngörülmüştür. Bu çalışmada İslam hukukunda hayvanların verdikleri zarardan, sahibinin sorumlu olup olmadıkları haller incelenecektir. İslam hukuku hükümleri ile çatışmayan, Osmanlı hukukunun klasik devrindeki uygulamalar; fetvalar, kadı sicilleri ve kanunnameler temelinde incelenecektir. Mezhep görüşlerinin farklılaştığı durumlarda, sadece temel noktalar üzerinde durulacaktır. Osmanlı'da Hanefi mezhebi uygulaması esas olduğu için, diğer mezheplerin görüşlerinin belirtilmediği yerlerde Hanefi görüşü açıklanmıştır. Makalenin amaçlarından biri, fıkıh kurallarının Osmanlı klasik devri uygulamasındaki yansımaları hayvan sahibinin sorumluluğu konusu özelinde göstermektir.

Abstract

The liability of the animal owner is one of the liabilities regulated in Islamic law. Therefore, in the classical period of the Ottoman state, where Islamic law was applied, regulations regarding the liability of the animal owner can be found in the codes set by the sultans, the fatwa books of the sheikh al-Islams, or, as an example, in the qadi registers themselves. Islamic law states that the owner of an animal is liable for certain damages caused by his animal and irresponsible for certain damages. The liability of the animal owner is regulated as financial responsibility in Islamic law, and it is deemed sufficient to pay compensation to the injured person. In the Ottoman law, on the other hand, in the codes, it was foreseen that the animal owner should be punished with beating and fines as part of the tazir penalty, as well as the compensation responsibility. In this article it will be examined that whether the owner of the animal is responsible for the damage caused by his animals in Islamic law. The practices in the classical period of Ottoman law, which do not conflict with the provisions of Islamic law, will be examined on the basis of fatwas, kadi registers and legal codes. Only the basic points will be emphasized in the rules where the Islamic doctrines differ. Since the Hanafi doctrine was essential in the Ottoman Empire, the Hanafi notion was explained where the notions of other schools were not specified. One of the aims of the article is to show the reflection of fiqh rules in the Ottoman classical period practice in specific to the responsibility of the animal owner.

 Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

*Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

Atıf Şekli | Cite As: AYDIN Melikşah, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hayvan Sahibinin Sorumluluğu", İnÜHFD, 13(2), 2022, s.420-432.

İntihal | Plagiarism: Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been controlled via a plagiarism software and reviewed by at least two blind referees.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to reveal the appearance of the liability of the animal owner in Islamic law, which is regulated among the types of strict liability in today's law, and then to make a comparison of the classical age of Ottoman law. It is important in terms of comparative law studies to see the stages of this type of liability from past to present. In addition, knowing the situation in the history of law can be useful in possible law changes to ensure the justice and timeliness expected from the law.

In this article it will be examined that whether the owner of the animal is responsible for the damage caused by his animals in Islamic law. The practices in the classical period of Ottoman law, which do not conflict with the provisions of Islamic law, will be examined on the basis of fatwas, kadi registers and legal codes. Only the basic points will be emphasized in the rules where the Islamic doctrines differ. Since the practice of Hanafi doctrine was essential in the Ottoman Empire, the details of Hanafi doctrine were explained in places not specified. One of the aims of the article is to show the reflection of fiqh rules in the Ottoman classical period practice in specific to the responsibility of the animal owner.

In Islamic law, there is a difference of opinion between schools in some cases regarding the responsibility of the animal owner. This difference arises as to whether the owner will be liable for the damage caused by his animal during the daytime. According to the Hanafi school, which is the main source of classical age of Ottoman law, the owner of the animal is not liable for the damage caused by the animal itself. In case of damage other than this, since the owner of the animal is liable for the management and supervision of the animal, the owner is responsible for compensation for the damage caused by the animal. Especially on public roads or places, if the owner of the animal does not manage his animal properly, he will be responsible for the damage caused by the animal. The owner of the animal is not responsible for damages that cannot be prevented.

In the article, first of all, the damages caused by animals in fiqh books were examined. Hanafi, Maliki and Shafi fiqh books were used. The first part of the article is named as the damages caused by animals to cultivated lands. In this part the different opinions of Hanafis and other schools are discussed. The second chapter is named as other damages caused by animals. In this part only the view of the Hanafi school is explained. Since the article deals with the Ottoman practice, fiqh books written in the Ottoman period were also used. After the rules in fiqh books were transferred, the part of the article titled the Ottoman practice was elaborated. In the Ottoman practice, the fatwa books of the Sheikh-ul-Islams were primarily used. Among these, the fatwa books of people such as Ali Efendi, Abdürrahim Efendi, Feyzullah Efendi and Abdullah Efendi were examined. Secondly, the law codes of the sultans were investigated in the Ottoman practice. Among the sultans of the classical period, Mehmet II, Bayezid II, Selim I, Süleyman I and Murad III's law codes were examined. These law codes were usually called as Kanunname-i Osmani. In these law codes the provisions that animal owners are liable for the damages caused by animals have been conveyed. When the relevance of fiqh books and fatwas and law codes are compared, the following result emerges. The relevance in fiqh books are in harmony with the fatwas of Sheikh ul-Islams. There are no rules in the fatwas of Shaykh al-Islams contrary to fiqh rules. In fact, fatwas are a reflection of fiqh rules. The fiqh sources written in the Ottoman period do not differ from the previous Hanafi fiqh sources. It has been benefited from fiqh books written in the Ottoman period whose names are Camiu'l-Fusuleyn and Letaifü'l-İşarat of Şeyh Bedreddin, Dururu'l-Hukkâm fi Şerhi Gururu'l-Ahkâm of Molla Hüsrev and Mülteka of İbrahim Halebi.

When the law codes are compared with the fiqh rules, the following result comes out. As regards the liability of the owner of the animal for the damage caused by his animal, the liability of compensation is generally adopted in Islamic law. However, in the law codes there is another type of liability; the liability of compensation. In the law codes beating and fines are imposed on the animal owner whose animal caused a culpable damage. These penalties are given in addition to liability of compensation. It is seen in these law codes that these beating and fines vary according to the type of animals. Beating and fines are also growing according to the size of the animals.

I. GİRİŞ

Bu makalede İslam hukukunda düzenlenmiş olan hayvan sahibinin sorumluluğu, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi denilen Tanzimat öncesi dönem esas alınarak incelenecektir. Osmanlı'nın Klasik devrinde İslam hukukunun uygulandığı söylenebilir. İstisnai nitelikte bazı uygulamalar bulunsa da genel durum bu şekildedir. İslam hukukunda hayvan sahibinin sorumluluğunun düzenlendiği fıkıh metinleri, makaleler bulunmaktadır. Bu çalışmayı bahsedilen çalışmalardan ayıran nokta İslam hukukunun yanı sıra Osmanlı uygulamasının incelenmesidir. Osmanlı uygulamasında konumuz ile alakalı uygulamalar; o dönemde yaşamış olan Osmanlı şeyhülislamlarının fetva kitapları, Osmanlı mahkemelerindeki kadıların vermiş oldukları hükümlerin yer aldığı kadı sicilleri ve genel olarak her padişah döneminde çıkarılmış olan kanunnamelerdir. Bu açıdan kadı sicilleri ve kanunname hükümlerinin İslam hukukuna uygunluğu da incelenecektir. Genel olarak İslam hukukunda hayvanın vermiş olduğu zararlardan dolayı sahibinin sorumluluğu tazmini bir nitelikte cereyan etmektedir. Kanunnamelerde de tazmin sorumluluğunun yanında ek olarak para cezasına hükmedildiği görülmektedir. Fıkıh eserlerinde hayvanların verdikleri zararlar genel olarak iki sınıfta incelenmiştir. Birincisi hayvanların ekili arazilere verdikleri zararlar ve ikincisi ise hayvanların verdikleri diğer zararlar. Diğer zararlardaki sorumluluk zararın verildiği yerin mülki arazi veya kamuya ait yol veya arazi olmasına göre değişebilmektedir. Tehlikeli hayvanların verdikleri zararlar ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Çalışmamızda bu sraya uyulacak ve hayvanların verdikleri zararlar şu başlıklar altında incelenecektir: Hayvanların ekili arazilere verdikleri zararlar, hayvanların verdiği diğer zararlar, tehlikeli hayvanların verdiği zararlar. İlk iki başlık evcilleştirilmiş ve tehlikeli olmayan koyun, keçi, inek, sığır manda gibi hayvanların verdikleri zararlara özgüdür. Tehlikeli hayvanların verdikleri zararların incelendiği üçüncü başlıkta ise bu hayvanların dışında olup tehlikeli olan köpek ve yahut birinci başlıktaki hayvanlara dahil olup tehlikeli olduğu sabit olan, insanlara zarar verdiği bilinen belirli hayvanların zararları incelenecektir.

II. HAYVANLARIN EKİLİ ARAZİLERE VERDİKLERİ ZARARLAR

A. Genel Olarak

Hayvan sahibinin sorumluluğu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki Enbiya suresinin 78 ve 79. ayetleri bazı âlimlerin, görüşlerine gerekçe olarak gösterdikleri delillerdendir. 78. ayette: “Davud'u ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti...”, 79. Ayette ise: “Süleyman'ın dava konusunu iyi anlamasını sağladık. Her birine de hükmetme yeteneği ve ilim verdik...”¹ denilmiştir.

Hayvan sahibinin sorumluluğu ile ilgili, İslam hukukunda birkaç hadis rivayet edilmiştir. İlk rivayet edilen hadise göre, Hz. Peygamber “Hayvanların cinayet ve zararı hederdir.”² buyurmuştur. Buradan hayvanların verdiği zararların tazmininin gerekmediği sonucu çıkmaktadır. İkinci rivayet edilen hadise göre; sahabeden Bera b. Azib'in devesi, bir başka sahabenin bahçesine girip bahçesine zarar vermiştir. Olay üzerine, hüküm vermesi için başvuru Hz. Peygamber, gündüz vakti bahçe sahiplerinin bahçelerini korumaları gerektiğini, geceleyin ise hayvan sahiplerinin hayvanlarını gözetlemekle ve onları zarar vermektan alıkoymakla sorumlu olduğunu belirtmiştir.³ Bu hadise göre hayvanların gündüz verecekleri zarardan dolayı hayvan sahibinin sorumluluğu bulunmamakla beraber gece verecekleri zarardan ise sorumludurlar. Numan b. Beşir'den rivayet edilen üçüncü hadise göre ise Hz. Peygamber, “Kim Müslümanların yolunda veya çarşısında hayvanı bekletir, bağlar da bu hayvan bir zarar verirse o kimse sorumlu olur.”⁴ buyurmuştur. Bu hadisten çıkarılacak sonuca göre hayvanın yol üstünde veya çarşı, pazar gibi bir yerde vereceği zarardan hayvan sahibi sorumludur.

Hadislerdeki hükümlerde bulunan farklılık İslam hukukçuları arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur.

B. Maliki, Şafii ve Hanbeli Mezhebine Göre

Maliki, Şafii ve Hanbelilere göre hayvanın verdiği zararın heder olduğu yönündeki hadis ile Bera b. Azib olayındaki, hayvanın gece verdiği zarardan hayvan sahibinin sorumlu olduğu, gündüz verilen zararın tazmininin gerekmediği; çünkü bahçe veya tarla sahiplerinin mallarını korumaları gerektiği yönündeki hadis arasında bir uyuşmazlık bulunmamaktadır. Çünkü ilk hadiste, gündüz verilen zararın heder olduğu kastedilmektedir.⁵

Bazı müellifler, Bera b. Azib olayında Hz. Peygamber'in verdiği hükmün genel bir kural olarak mı ortaya konulduğu yoksa Medine şehrinin örfüne uygun olarak mı hareket edildiğinin tartışmaya açık olduğu görüşündedir. Eğer verilen hüküm Medine örfüne göre verildiyse yöreye göre değişen örfler söz konusu olduğu için hükümler de değişebilecektir.⁶

Maliki, Şafii ve Hanbeli müçtehitleri Enbiya suresinin 78 ve 79. ayetlerinde bahsedilen olayı da kendi görüşlerine gerekçe olarak göstermişlerdir. Ayette tam olarak anlatılmamakla beraber, söz konusu olay tefsirlerde şu şekilde anlatılmıştır:

¹ Enbiya, 21/78-79.

² BUHARİ, “Diyat”, 29; MÜSLİM, “Hudud”, 25; İBN MÂCE, “Diyat”, 27; TİRMİZİ, “Zekât”, 16, “Ahkâm”, 37.

³ EBU DAVUD, Hadis no: 4593; TEHANEVİ, Zafer Ahmed b. Latif el-Osman: İ'laü's Sünen (Hadislerle Hanefi Fıkhı), çev. Macit Bilge. Misvak Neşriyat, İstanbul 2014, C.19, s.543; KARAMAN, Hayreddin: Mukayeseli İslam Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, C.2, s.484.

⁴ TEHANEVİ, C.19, s.542; BARDAKOĞLU, Ali: “Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukuki Sorumluluğu”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (6), 1989, s.46; KAHVECİ, Nuri: “İslam Borçlar Hukukunda Tazminat”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1997, s.40; ŞEN, Yusuf: “İslam Hukukunda Tehlike Sorumluluğu ve Uygulama Alanları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s.110; KARAMAN, C.2, s.484.

⁵ CESSAS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi: Ahkâmü'l-Kur'an, çev. Mehmet Keskin. İ'tisam Yayınları, İstanbul 2018, C.7, s.346; İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi: Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, çev. Ahmet Meylani, Redaksiyon ve Düzenleme: Vecdi Akyüz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, C.3, s.342; BARDAKOĞLU, s.48.

⁶ BARDAKOĞLU, s.50. İbn Hacer bu konuda o yörede farklı bir adet bulunması halinde hadisteki hükmün esas alınacağı görüşündedir. BARDAKOĞLU, s.50.

“Bir koyun sürüsü geceleyin komşunun tarlasına girerek oradaki ekini tahrip eder; ekin sahibi zararın telafisi için mahkemeye başvurur. Bu davaya bakan Davud ile oğlu Süleyman farklı hükümler verirler. Davud, tahrip edilen ekinin kıymetinin, koyunların kıymetine denk olduğu kanaatine vararak koyunların tazminat olarak ekin sahibine verilmesine hükmeder. Süleyman ise bu cezayı ağır bularak, hükmün değiştirilmesini teklif eder. Ona göre tarladaki zarar koyunlardan elde edilecek gelirle ödenebilir; bu sebeple hükmün şöyle olması gerekir: Tarla koyun sahiplerine verilmeli, onlar, ziyandan önceki haline gelinceye kadar tarlanın bakımını üstlenmelidir. Koyunlar da tarla sahibine verilmeli, o da tarlası ziyandan önceki haline gelinceye kadar bu koyunların sütünden, yününden ve kuzularından yararlanmalıdır. Nihayet tarla sahibinin zararı karşılanınca tarla ve koyunlar sahiplerine iade edilmelidir. Hz. Davud, oğlunun bu çözümünü beğenir, kendi görüşünden vazgeçer.”⁷

Maliki, Şafii ve Hanbeliler’e göre, 78. ayette geçen “nefeşe” fiili hayvanların gece otlatılması anlamına geldiğinden hayvanın gece verdiği zarardan hayvan sahibi sorumlu olacaktır.⁸ Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadis de bu yönde olduğu için; bu mezhepler, hayvan gece bir zarara yol açmışsa hayvan sahibinin sorumlu olacağı görüşündedirler. Ancak hayvan sahibi, hayvanını bağlayıp gece dışarı çıkamaması için gerekli önlemleri aldıysa ve bu önlemlere rağmen hayvan bağlı veya kapalı olduğu yerden çıkıp zarara yol açıtıysa hayvan sahibinin bir sorumluluğu yoktur; çünkü kendisinden beklenen önlemleri almıştır.⁹

Şafiilere göre bağ, bahçe veya tarlayı koruyan bir tel, çit veya duvar bulunması halinde; taşınmaz sahibi bu duvar, çit veya telin kapısını açık yani araziye dışarıdan gelecek tehlikelere karşı savunmasız bıraktıysa, hayvan da bu savunmasızlıktan yararlanıp bir zarar verdiyse hayvan sahibinin sorumluluğu oluşmaz¹⁰. Tel, çit veya duvar gibi bir koruma yoksa, hayvanın bahçe veya tarlaya verdiği zarardan hayvan sahibi sorumlu olur. İmam Malik’e göre ise bahçe veya tarlanın etrafında çit, duvar gibi koruma bulunsun veya bulunmasın ve hatta çit, duvar bulunuyorsa kapısı açık bırakılsa bile, hayvanın gece vakti bahçe veya tarlaya verdiği zarardan hayvan sahibi sorumludur¹¹. Ayrıca ona göre eğer hayvanın ekili araziye zarar verme konusunda kötü bir alışkanlığı varsa ve hayvan sahibi bunu bilmesine rağmen hayvanı başıboş salıverdiyse, hayvanın verdiği zarardan hayvan sahibi sorumlu olur¹².

Âlimlerin genel görüşüne göre hayvanların gündüz vakti kendiliğinden verdikleri zararlardan dolayı hayvan sahibinin sorumluluğu yoktur. İmam Malik’e göre hayvanın gündüz vakti verdiği zarardan dolayı hayvan sahibi ancak şu iki şartla sorumlu tutulamaz:

Hayvanın gündüz yayılması için salıverildiği mera, ekili-dikili alanlara uzak olmalıdır ki hayvanların bunlara ulaşması zor olsun. Bu alanlara yakın bir yere salınan hayvanın verdiği zarardan hayvan sahibi sorumludur¹³.

Hayvanın başında çoban varsa ve çoban hayvanın verdiği zararı engelleyebilecek durumda olmasına rağmen engellememişse, hayvanın verdiği zarardan çoban sorumludur. Çoban, hayvanı engelleyebilecek durumda değilse kimseye tazmin gerekmez¹⁴.

Bazı Maliki ve Şafiilere göre tarla veya bahçe sahipleri kendi arazilerinde bulunuyorken hayvan zarar verdiyse hayvan sahibine bir sorumluluk yüklenemez. Çünkü taşınmaz sahibinin malını koruma yükümlülüğü vardır. Bahçe veya tarla sahibinin sürekli başında bulunmadığı, sadece senede bir defa hasat için geldiği araziye hayvan, taşınmaz sahibi arazide yokken gelip zarar verdiyse bu zarardan hayvan sahibi sorumlu olur. İmam Şafii bu konuda yöre örfünün dikkate alınması gerektiği görüşündedir. Örneğin o yörede adet gereğince hayvan sahipleri hayvanlarının başında bulunmaksızın hayvanlarını yayılmaları için salıveriyorlarsa hayvanın verdiği zarardan hayvan sahibi sorumlu olmaz. Ancak hayvanların başında biri olmaksızın hayvanların salınmadığı bir yörede bu âdete aykırı olarak hayvanlarını yalnız salıveren hayvan sahibi hayvanlarının vereceği zarardan sorumlu olur¹⁵.

Hanbeliler hayvanın başında biri olmasına rağmen hayvanın zarar vermesi halinde, bu zarardan hayvanın başında bulunan kişinin sorumlu olacağı görüşündedirler. Hayvanı gece veya gündüz salıveren kişi de bu salıvermede kusurlu olması halinde hayvanın vereceği zarardan sorumlu olur¹⁶.

C. Hanefi Mezhebine Göre

Hanefiler “Hayvanların cinayet ve zararları hederdir” hadisini gerekçe göstererek ister gündüz ister gece vakti olsun hayvanların kendiliğinden verdikleri zarardan dolayı hayvan sahibinin sorumlu olmadığını

⁷ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C.3, s.692-693. Aynı olay başka tefsirlerde de buna benzer şekilde aktarılmıştır. CESSAS, C.7, s.342-343; DÖNDÜREN, Hamdi: Ahkâmü’l-Kur’ân Kur’ân-ı Kerim ve Fikhî Tefsiri, Erkam Yayınları, İstanbul 2020, C.6, s.238.

⁸ CESSAS, C.7, s.344; İBN RÜŞD, C.3, s.342; BARDAKOĞLU, s.49; KARAMAN, C.2, s.489.

⁹ İBN RÜŞD, C.3, s.343; ŞİRBİNİ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib: Muğni’l-Muhtac, çev. Soner Duman. Mirac Yayınları, İstanbul 2017, C.16, s.545; BARDAKOĞLU, s.47; AYDIN, Ahmet: “İslam ve Roma Hukukunda Hayvanın Verdiği Zarardan Sorumluluk”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (28), 2016, s.216,217.

¹⁰ ŞİRBİNİ, C.16, s.558.

¹¹ REMLİ, Şemseddin Ahmed b. Hamza: Nihayetü’l-Muhtac ila şerhi’l-Minhac, Daru’l-fikir, Beyrut, 1984, C.8, s.43; BARDAKOĞLU, s.47.

¹² BARDAKOĞLU, s.48; ZUHAYLİ, Vehbe: İslam Fıkhı Ansiklopedisi, çev. Heyet. Risale Yayınları, İstanbul 1994, C.8, s.140; AYDIN, s.216; ÜNAL, Mustafa: İslâm Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu, Adalet Yayınları, Ankara 2019, s.243-244.

¹³ İBN RÜŞD, C.3, s.343; BİLMEN, Ömer Nasuhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilaht-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970, C.7, s.390; BARDAKOĞLU, s.47.

¹⁴ ŞEYH BEDREDDİN: Câmiu’l-Fusûleyn Yargılama Usulüne Dair, ed. Hacı Yunus Apaydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, s.812; BARDAKOĞLU, s.48; KARAMAN, C.2, s.489. Hanefiler hayvanların çoban tarafından salındığı yer ile ekili araziler yakınsa hayvanların bu araziye verdiği zarardan hayvanın başındaki çobanı sorumlu tutmuşlardır. AYDIN, s.217.

¹⁵ ŞİRBİNİ, C.16, s.554, 557; BARDAKOĞLU, s.48; AYDIN, s.217.

¹⁶ BİLMEN, C.7, s.390; BARDAKOĞLU, s.48.

görüştürdüler¹⁷. Hanefilere göre, hadiste verilen hüküm genel olup kesin delildir, Bera b. Azib olayındaki hadis ise mürsel hadistir. Öyle ki, hadisin senedinde ve metninde sıkıntılar vardır. Dolayısıyla bu hadis hükme esas alınmaz. Enbiya suresindeki ayette Hz. Süleyman'ın nasıl bir hüküm verdiği belirtilmemiştir. Hüküm rivayet edildiği şekilde olsa bile Hz. Süleyman'ın verdiği hüküm artık mensuttur, neshedildiği için hükmü değişmiştir¹⁸.

Hanefiler hayvanın kendiliğinden vereceği zarardan hayvan sahibinin sorumlu olmayacağını belirtmekle beraber hayvan sahibinin fiili ile hayvanın verdiği zarar arasında illiyet bağı kurulabiliyorsa hayvan sahibini sorumlu tutmuşlardır¹⁹. Örneğin sahibinin, hayvanını bilerek başkasının bahçe veya tarlasına salıvermesi, hayvanın oraya gitmesine göz yumması, engel olmaması durumlarında hayvanın vereceği zarardan sorumlu olacağı görüşündedirler²⁰. Ancak hayvan, sahibinin elinden veya bağlı olduğu yerden kurtulup birinin arazisine zarar verirse sahibi sorumlu olmaz²¹.

Hz. Ömer'den rivayet edilen bir görüşte hayvanın bağlı olduğu yular veya ipi koparması halinde sahibinin, hayvanın vereceği zarardan sorumlu olmayacağı, aksi durumda yani sahibinin hayvanı bakım ve gözetim yükümlülüğüne aykırı hareket etmesi halinde sorumlu olacağı belirtilmektedir²².

D. Üçüncü Görüşe Göre

Dört mezhebin görüşleri dışındaki üçüncü bir görüş ise Leys b. Sa'd ve Ata b. Rebah tarafından benimsenmiştir. Onlara göre gece veya gündüz vakti fark etmeksizin sahibi tarafından başıboş salıverilen hayvanın verdiği zarardan dolayı sahibi sorumludur. Leys, başkasının bahçe veya tarlasına zarar veren hayvanı cinayet işleyen köleyle benzeterek zarardan sorumlu olunacak miktarın hayvanın değerini geçmeyeceği görüşündedir. Ancak köle kendi fiilinden sorumlu olmakla beraber hayvan hiçbir zaman sorumlu olamaz. Burada Leys'in kıyasının doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır²³.

E. Osmanlı Uygulaması

Osmanlı devletinin klasik devri uygulamasında Hanefi görüşünün esasları çerçevesinde hükümler verilmiştir. Bu hükümler gerek kanunnamelerde, gerekse mahkeme kararlarının yer aldığı kadı sicillerinde yer almaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in Umumi Kanunnamesinde "Ve koyun erinün kanğısı eşküne eşerse, ol eşenden salarlık alınmaya, yamaklarından alına"²⁴ denilerek ekine girip zarar veren koyunun verdiği zarardan hayvan sahibinin değil de koyunların başındaki çobanın sorumlu olduğu belirtilmiştir. Aynı kanunnamenin bir başka maddesinde,

"Ve bir kimesnenin atı ya öküzü ya kırağı ekine girse, davar başına beş akçe cürm alıp beş çomak; buzağı girse bir akçe bir çomak; koyun girse iki koyuna bir akçe alıp bir çomak uralar. Amma evvel hüccet edeler. Hüccet ettiklerinden sonra eslemeyüb [dinlemeyip] davarlarına tımar eylemezlerse, ki ekin içinde buluna ve ekine ziyan eylemiş ola, bu resme göre cürümleyüb çomak uralar ve ziyanın ödedeler; tehdid oluna, davarlarına tımar edeler, ekine ziyan ettirmeyeler. Eğer köy yanında yahut köyler arasında ya davar arasında, savadında veya savad yolunda ekin olsa, ki davar uğrağı ola, onun gibiye avlağı edeler."²⁵

hükmü bulunmaktadır. Bu maddeye göre hayvanını kontrol altına almayıp, uyarılara rağmen ekine zarar vermesine sebep olan hayvan sahibine, ekin sahibinin zararını ödemekten başka, para cezası ve çomak denilen bedeni ceza öngörülmüştür. Ayrıca hayvanların otlayacağı yere yakın olan veya onların yolu üzerinde bulunan arazilerin sahiplerinin, hayvanların vereceği zarardan korunmaları için çit ile arazilerini korumaları zorunluluğundan bahsedilmiştir. Bu kanunname ile hayvan sahibine tazminat sorumluluğunun yanı sıra tazir cezası olarak para cezası ve çomak (dayak) cezası öngörülmesi dikkat çekicidir.

II. Bayezid'in Umumi Kanunnamesinde bu hüküm aynen korunmakla beraber davardan başka kara canavar ibaresi kullanılmış ve "ekine giren kara canavar olsa canavar başına iki akçe alınıp iki çomak vurulması" ek hükmü

¹⁷ CESSAS, C.7, s.346; SERAHSİ, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed: Mebsüt, ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, C.14, No.42; TEHANEVİ, C.19, s.542; BİLMEN, C.7, s.389; ZUHAYLİ, C.8, s.138-139; AYDIN, s.216; YELEK, Kamil: "Gasp ve İtlaf Bağlamında Hanefi Sorumluluk Hukuku", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s.227.

¹⁸ CESSAS, C.7, s.344,345; TEHANEVİ, C.19, s.545; BARDAKOĞLU, s.51; ŞEN, s.111.

¹⁹ ŞEYH BEDREDDİN, Câmîu'l-Fusuleyn, s.811; ZUHAYLİ, C.8, s.141; KARAMAN, C.2, s.485; AYDIN, s.216. Osmanlı şeyhülislamlarından İbn Kemal'in bu görüşü destekleyen fetvası bulunmaktadır: "Zeyd'in koyunu Amr-ı sipahinin çayırına girse çayırı yese şer'an daman (tazminat) lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz." İNANIR, Ahmet: "İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.106.

²⁰ İBN RÜŞD, C.3, s.343; ŞEYH BEDREDDİN, Câmîu'l-Fusuleyn, s.812; FETAVA-YI HİNDİYYE, Fetava-yı Alemgiriyye. çev. Mustafa Efe. Huzur Yayınları, İstanbul 2004, C.13, s.61; BİLMEN, C.7, s.391.

²¹ MERGİNANİ, Burhanüddin Ali b. Ebi Bekr: el-Hidaye, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu ve diğerleri. Yasin Yayınları, İstanbul 2017, C.7, s.315; BİLMEN, C.7, s.391.

²² CESSAS, C.7, s.346; BARDAKOĞLU, s.52; ŞEN, s.112.

²³ İBN RÜŞD, C.3, s.342; BARDAKOĞLU, s.52.

²⁴ AKGÜNDÜZ, Ahmed: Osmanlı Kanunnameleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, C.1, s.352.

²⁵ AKGÜNDÜZ, C.1, s.354. Aynı devirdeki İstanbul Hasları Kanunnamesindeki bir başka hüküm şöyledir: "Ve yürükler evvelden yürüye geldikleri yerde yürüyeler. Amma kimesnenin ekinine ve biçimine zarar etmeyeler; ederler ise hâkim'ül-vakt olanlar şer'le teftiş edüb tazmin etdire. Ve illa eslemeyüb geri zarar ve ziyan ederlerse men' edip yürütmeyeler." AKGÜNDÜZ, C.1, s.463. Bu hükme göre yürüklerin taşınırken her zaman kullandıkları yolları kullanmaları, yolculuk esnasında hayvanlarının ekili arazilere zarar vermesi durumunda bu zararı tahsil etmeleri istenmiş, zararın tekrarlanması halinde ise her zaman kullandıkları yolları kullanamayacakları yetkililere emredilmiştir. Aynı devirde çıkarılan Edirne Hasları Yasaknamesindeki bir hükme göre "Ve dahi yerliden ve gayriden orak vaktinde koyunu terke içine salarlar imiş, terkeye hayli ziyân eder imiş; terke tamam götürülmevince koyun saldırmaya" denilerek hasat zamanı ekili araziye girip mahsule zarar veren koyunların zapt edilmesi gerektiği hayvan sahiplerine emredilmiştir. AKGÜNDÜZ, C.1, s.486.

getirilmiştir²⁶. Kara canavar ibaresi büyük ihtimalle domuz için kullanılmıştır; çünkü Yavuz Sultan Selim devrindeki Karaman Vilayeti Kanunnamesinde de “Küffarın kara canavarı girse, canavar başına ikişer çomak ve ikişer akçe alına”²⁷ hükmü bulunmaktadır. Bu durum da kara canavarın gayrimüslimlerin yetiştirmesi serbest olan domuz olduğunu göstermektedir.

Yavuz Sultan Selim’in Umumi Kanunnamesi olduğu düşünülen Kanunname-i Sultan Selim Han’daki hüküm genel olarak aynı olsa da Fatih’in Kanunnamesine ek olarak “inek girse dört akçe alına” denilmiştir. Bu kanunnamede ayrıca

“Amma mukaddema esvakda nida olunsa, tenbihden sonra ekine giren davarı öldürmek yoktur ve kuyruğun ve kulağın kesmek yoktur. Hemân vech-i meşru’ üzere amel oluna. Ve illa ziyanı davar sahibine tazmin etdireler. Eğer tenbih ettim davarın zabt etmedi diye vurub öldürse yahud vurub sakat etse ya vurub bir yanın kat’ eylese caiz değildir. Şer’ ile ne lazım gelirse, eğer kıymetdir ve eğer tazmin etdireler, ekin sahibine dahi ziyanın çekdireler. Eğer bıçak ile yahud gayri alet-i harb ile vurub mecruh eylese, şer’le noksan lazım olmasa, tazir edib ağacına bir akçe cürm alına.”²⁸

denilerek ekine zarar veren hayvana her ne şekilde olursa olsun ekin ve arazi sahibi tarafından zarar verilemeyeceği, eğer zarar verirse bu zararı ödeyeceği emredilmiştir. Bu kanunnamede Fatih ve II. Bayezid Kanunnamelerindeki “Eğer köy kurbünde ve yahud arasında ve yahud davar suvadı yolunda ekin olsa, sahibine avlağı etdireler” hükmüne ek olarak “Eğer etmezse zarar kendilere müterettib olur. Davar sahibinin günahı yoktur. Meğer gece ile ya kasd ile irsâl edeler.”²⁹ hükmü getirilerek hayvanların otlatıldığı yere yakın ve hayvanların yolu üstünde arazisi olan kimsenin arazisini çitle çevirmemesi halinde hayvanların vereceği zararı hayvan sahibinden talep edemeyeceği; ancak hayvanların gece vakti araziye girmesi veya kasten sokulması halinde, hayvan sahibinin zarardan sorumlu olacağı belirtilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde çıkarılan Kanunname-i Osmanî’de hayvan sahibinin sorumluluğu hakkındaki hükümler, Yavuz Sultan Selim devrindeki kanunname hükümleri ile aynen bulunmakla beraber bir farklılık yoktur³⁰. Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde çıkarılan Umumi Kanunname’de, önceki kanunnamedeki hükümler birleştirilmiş bir şekilde bulunmaktadır:

“Ve eğer bir kişinin atı veya katın ya öküzü ekine girse, davar başına beş çomak vurub beş akçe alına. Ve inek girse dört çomak (vurub) dört akçe (cürm) alına. Buzağı girse bir çomak ve bir akçe alına. Koyun girse iki koyuna bir çomak vurub bir akçe alına. Ve kara canavar girse canavar başına iki çomak ve iki akçe alına. Amma evvel hüccet edeler, hüccet ettiklerinden sonra eslemeyüb (dinlemeyip) davarlarına tımar etmeyecek olursa ki, tahıla ve terkeye zarar ve ziyân etmiş ola, bu vechile çomaklayıp tehdit edeler ve hem olan ziyânı tazmin edeler ki, her kişi davarına tımar ede, re’ayanın ekilmiş terkesine ziyân olmaya. Ve eğer yabanda veyahud köyler arasında veya davar suvadında ekilmiş galle [zahire] olsa ki, davar uğrağı ola, ekine avlağı edeler.”³¹

III. Murad’ın Umumi Kanunnamesindeki hüküm Yavuz Sultan Selim dönemindeki umumi kanunnamedeki hükümle aynıdır³².

1740’lı yıllarda İstanbul’daki bir kadı sicili örneğine göre, gece koyunları salıp bir bahçedeki mahsule zarar vermelerine sebep olan çobanın, koyunların verdiği zararı ödemesine hükmedilmiştir.

“Medîne-i Eyüb’de İslâmbey Mahallesi’nde sâkin bahçıvan tâifesinden İslâm Beşe b. Hasan çoban tâifesinden Nedelko v. Yuvan nâm zimmî muvâcehesinde kibel-i şer’den mahallinde muhamminin (bilirkişiler) ile keşf ve rü’yet ve takvîm olduğu üzere amelîm ve terbiyemle hâsıl dört tahta mi’de-nüvâz (maydonoz) ve iki tahta salata ve bir tahta turp ve iki tahta soğan cem’an üç bin dört yüz akçe takvîm olunan sebzevâtımı târih-i i’lâmdan iki gün mukaddem mesfûr Çoban Nedelko leylen (gece) sürü koyunlarını hıfz

²⁶ AKGÜNDÜZ, C.2, s.42. Aynı padişah döneminde olduğu düşünülen Filibe Çeltük Yasaknamesine göre “bir kimesne kasd ile çeltik içine davar koyacak olursa, zararın tazmin ettirip hakkından geleler” denilerek kasten hayvanı ekili araziye koyanın hayvanın vereceği zararı tazmin edeceği belirtilmiştir. AKGÜNDÜZ, C.2, s.404.

²⁷ AKGÜNDÜZ, C.3, s.315.

²⁸ AKGÜNDÜZ, C.3, s.94. Aynı dönemdeki Birecik, Kiğı, Mardin, Sincar ve Erzincan Sancağı Kanunnamelerinde “Ve ceraim-i hayvanat için dahi ya at veya sığır ekine girip ziyânlık eylese, her sığır veya at başına beşer akçe cürmün alalar. Ve ekin sahibinin ziyânlığın dahi hayvanat sahibinden ödedeler. Ve her davar başına beşer ağaç dahi vuralar. Bu hususta her haneden maktu akçe almayalar. Meğer kim, hüs-n-i rızaları ile ola” hükmü aynen bulunmaktadır. AKGÜNDÜZ, C.3, s.237,267,271,281,295.

²⁹ AKGÜNDÜZ, C.3, s.94.

³⁰ AKGÜNDÜZ, C.4, s.304.

³¹ AKGÜNDÜZ, C.4, s.368. Kanuni Sultan Süleyman devrinde hicri 949 yılında Bağdad Eyaleti’nde uygulanmak üzere gönderilen kanunnamede de benzer hükümler bulunmaktadır. “Ve deştbanî diye davarları ve sığır ve at ve katır ve merkeb ziyânlığa düşdükdü, ba’d-e’s-sübut her davar başına beşer akçe alınıp ve beşer değnek davar sahibine vurula ve ne mikdar ziyân olmuş ise, ehl-i hibre ile tahmin edip davar sahibine tazmin etdirile.” AKGÜNDÜZ, C.5, s.186. Hicri 929 tarihinde Erbil’de, Hicri 955 tarihinde Midilli’de, Hicri 947 tarihinde Diyarbekir’de uygulanmak üzere gönderilen kanunnamede de benzer hükümler bulunmaktadır. AKGÜNDÜZ, C.5, s.199,423,447. Bu kanunnamede hayvan sahibinin hayvanının verdiği zarardan dolayı ödeyeceği para cezası “deştbanî” olarak adlandırılmıştır. Hicri 927 yılında İnebahtı sancağında uygulanmak üzere gönderilen bir kanunnamede “Ve her davar ki tarlaya girse, bargirden ve öktüzen ve inekten beşer akçe alınıp ve koyunun üçünden bir akçe, hınzırın (domuz) her birinden birer akçe cerime alınır.” AKGÜNDÜZ, C.5, s.416. denilerek hınzır denilen domuzun tarlaya girip zarar vermesi durumunda sahibinin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bu hükümde o yörede gayrimüslim nüfusun çokluğu ve dolayısıyla domuz yetiştirmelerinin etkisinin bulunduğu söylenebilir.

³² AKGÜNDÜZ, C.8, s.115. Bu padişah dönemindeki tarihi belli olmayan Pojeğa ve Hicri 986 tarihli Segedin Sancağı Kanunnamesinde Umumi Kanunnamedeki hüküm tekrarlanmıştır. AKGÜNDÜZ, C.8, s.266-267,299. Hicri 1000 tarihli Erzurum Sancağı Kanunnamesinde “Ve ceraim-i hayvanat dahi reayanın atı veyahud sığırı ve bi’l-cümle çar-pa cinsi, birbirinin ekinine ziyânlık etse, ekin sahibinden zararın tazmin etdirildikten sonra, davar sahibine beş değnek vurulub, her davar başına beş akçe cerime alına. Ve sipahi ile reaya mabeyninde haneden haneye beş akçe maktu vaz’ edip, deşt-banî diye neselerin almayalar” hükmü bulunmaktadır. AKGÜNDÜZ, C.8, s.339. III. Murad devrindeki kanunnamede hayvanları başka birinin ekili arazisine zarar veren hayvan sahibinin arazi sahibine vereceği tazminat dışında devlete ödeyeceği para cezasının “deştbanî” veya “resm-i deştbanî” olarak ifade edildiği görülmektedir.

etmeyip salıvermekle vakt-i nehara (sabaha) dek bi'l-küllüye çığnedip ekl [ve] itlâf ettirip ta'addisine binâ'en tazminin murâd ederim diye ... ta'addisine binâ'en müstehlîk olan sebzevâtın kıymetî meblâğ-ı mezbûrun edâsına ba'de't-tenbîh ve't-tescîl bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu...³³

Kadı sicillerindeki bir başka kayıta Samandıra ahalisi davalarını akşam salıvermeyip zapt edeceklerine söz vermişler, bundan sonra davaları Latif Fakih'in tarlasına girip zarar verirse zararı ödeyeceklerini taahhüt etmişlerdir.

“Karye-i Samandıra'dan Latif Fakih b. Ali Fakih meclis-i şer'a hâzırân olup ... davalarını zabt edip gece yabana komayıp benim ziyânım olmaya dedikde ahâlî-i karye dahi kabûl edip şimdiden geri ekirse ziyân ederse biz zâmin olalım deyip kayd-ı defter olundu...”³⁴

Bir başka örnekte Abdullah Ağa Vakfının sınırında otlayan atını engellemesi hayvanın sahibinden istenmiştir.

“Karye-i İstavros'da Abdullah Ağa vakfının nâzırı Sinan b. Abdullah meclis-i şer'a Karaca b. Abdullah[ı] ihzâr edip senin hergelen bizim vakıf sınırında gelip ra'y olunmasın, diye hüccet olduğu sebt-i sicil olundu...”³⁵

Konya kadı sicillerindeki bir kayda göre, bir kimse “davarımı ekinime sokup zarar verdi” diyerek davaların sahibini o yerin sipahisine şikâyet etmiş, sipahi bunun üzerine bir memuruna bu kişiyi ahz ve tazir etmesi için görevlendirmiştir. Memur da bu kişiyi yere yatırıp karnına çökmüş ve ayağını ipe bağlamıştır. Bu olaydan on üç gün sonra davaların sahibi ölmüş, mirasçıları sipahi ve memurdan diyet talebiyle dava açmışlardır. Dava sürecinde sipahinin bu şekilde bir cezalandırma yetkisine sahip olmadığından bahsedilmemiş ve hatta diyetle hükmedilmemiştir. Buradan çıkarılabilecek sonuca göre hayvanın ekine verdiği zarardan dolayı hayvan sahibine bu şekilde bir tazir cezası verilebilmektedir.³⁶

Kadı sicilleri ve kanunnameler dışında mühimme defterlerine yansıyan örneklerde, devlete ait korulara ve şahıslara ait ekinlere halkın hayvan sokmaması için kadılara talimatlar gönderilmiştir. Bu örneklerden birinde Kırkkilise, Siroz, Gümüllüce ve Filibe kadılarına kendi kazalarında bulunan korulara hiçbir kimsenin koyun ve davar sokmasına müsaade etmemeleri emredilmiştir.³⁷ Bir başka örnekte Üsküdar kadısına, hassa korulara davar salıverilmemesi ve av avlatılmaması konusu emredilmiştir.³⁸ Bir diğer örnekte ise Edirne bostancıbaşısına, Müslüman ve zimmi halkın birlikte mahkemeye başvurarak Türkmen, Kıbtî (Çingene) ve Ekrad (Kürt) taifesinin hayvanlarını ekinlerin üzerlerine salıvermelerinin engellenmesini talep ettikleri ve konuda gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁹

III. HAYVANLARIN VERDİĞİ DİĞER ZARARLAR

Hayvanların ekili arazilere verdikleri zararlar dışında insanlara veya eşyalara zarar vermesi de mümkündür. Hayvanları verdiği diğer zararlar başlığı bu açıdan hayvanların mülk arazide veya kamuya ait bir arazide verdikleri zararlar olmak üzere ikiye ayrılarak incelenecektir. Çünkü hayvanların bir mala veya insana verecekleri zararlar zararın verildiği arazinin çeşidine göre değişebilmektedir. Bu başlıkta Hanefî mezhebinin görüşleri ve Osmanlı uygulaması bir arada verilmiş, Osmanlı uygulaması, bu devirdeki fetvalar ve kadı sicilleri örnekleri ışığında aktarılmaya çalışılmıştır. Diğer mezheplerin bu konu hakkındaki görüşleri ise Osmanlı uygulamasında yer almadığı için dikkate alınmamıştır.

A. Genel Olarak

İslam hukukçularının büyük çoğunluğu, at veya başka bir binek hayvanına binen veya onu eliyle, ip ile veya değnekle bir yere götüren kimsenin, hayvanın bu sevk ve idaresi altındayken verdiği zarardan sorumlu olacağı görüşündedir. Bu görüşün gerekçelerinin ilki “hayvanın kendiliğinden verdiği zarar hederdir”⁴⁰ hadisidir. Bu hadis hayvanın kendiliğinden vereceği zararın tazmininin gerekmediğini belirtmiştir; ancak hadisin mefhumu muhalifinden hayvanın başkasının sevk ve idaresi altında iken vereceği zararın tazmininin gerekeceği anlaşılabilir. Diğer gerekçe ise Hz. Ömer'in bir kişi at üzerinde iken atın başka bir şahsı ezip öldürmesi üzerine, ata binen

³³ Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748) cilt: 72, sayfa: 632 Hüküm no: 1031. Benzer bir hükümde çobanın koyunları gece otlatığı belirtilmemesine rağmen yine de zarardan sorumlu tutulmuştur. Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536) cilt: 4, sayfa: 167 Hüküm no: 316. Bir başka hükümde koyunların ekin ve bahçeye verdiği zarardan çoban sorumlu tutulmuş, arazi sahibi ile yirmi beş kuruş karşılığında sulh olunmuştur. Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748) cilt: 72, sayfa: 589 Hüküm no: 947.

³⁴ Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H.956-963: M.1549-1556) cilt: 6, sayfa: 195 Hüküm no: 418.

³⁵ Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530) cilt: 3, sayfa: 277 Hüküm no: 481. Benzer bir hükümde Kocaeli Doğancıbaşı Mustafa b. Çalabverdi'nin koyunları ekili arazilere zarar vermişler ve bundan dolayı sorumlu olan hayvan sahibi ile arazi sahipleri aralarında sulh olmuşlardır. Daha sonra arazi sahipleri kadıya şikâyetinde bulunarak tekrar böyle bir olayın yaşanmasının engellenmesini istemişler, ekin hasadı yapıldıktan sonra hayvanların araziye girebileceklerini belirtmişlerdir. Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000: M.1590-1591) cilt: 10, sayfa: 151 Hüküm no: 139.

³⁶ “Ali bin Ebübekir benim ekinim yedirdin diye müteveffâ-yı mezbûr Hasan'dan sipâhi-i merkûm Ahmed Ağa'ya târîh-i mezbûrda şikâyet eyledikde mezbûr Ahmed Ağa dahî merkûm Seyyid 'İsâ'ya emr edip ol dahî mezbûr Hasan'ı ahz ve ta'zir için huzûrumuzda yere yatırıp karnına çöküp ayağın ip ile bağladıkda meclisde olan kimesneler ricâ etmeleriyle merkûm Ahmed Ağa mezbûr Hasan'ı itlâk ve merkûm Hasan iki gün sahîh ve sâlim gezip ba'de' dehu hasta olup fevt olmuştur biz bu husûsa bu vech üzere şahîdleriz şehâdet dahî ideriz diye her biri edâ-i şehâdet-i şer'îye eylediklerinde merkûm Hasan iki gün sahîh ve sâlim gezdîğinden mâ'adâ merkûm Hasan fevt oldukça taraf-ı şer'den keşf olunup a'zâsında eser-i darb ve cerh ve hank ve kara bereden bir eser olmadığı mu'âyene ve hüccet olunmakla mezbûretân Fâtîma ve Emine ve merkûmân Ahmed Ağa ve Seyyid 'İsâ'ya diyet talebiyle mu'arazadan men olunup...” Konya Kadı Sicilleri 53 Numaralı Sicil, (H.1148-1149 / M. 1736-1737), Haz. İzzet Sak ve İbrahim Solak, Konya 2016, Hüküm no: 158-1, 379-380.

³⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d. 36/82. H. 19 Zilkade 986 / M. 17 Ocak 1579.

³⁸ BOA, A.DVNS.MHM.d. 39/345. H. 23 Zilhicce 987 / M. 10 Şubat 1580.

³⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d. 118/827. H. 10 Zilkade 1123 / M. 20 Aralık 1711.

⁴⁰ BUHARÎ, “Diyat”, 29; MÜSLİM, “Hudud”, 25; İBN MÂCE, “Diyat”, 27; TİRMİZÎ, “Zekât”, 16, “Ahkâm”, 37.

kimsenin, ölenin yakınlarına diyet ödemesi gerektiği yönündeki uygulamasıdır. Kişi hayvanı sevk ve idare ederken hayvanın vereceği zarardan dolayı olarak sorumlu olmakta ve bu durum tazminat sorumluluğuna yol açmaktadır⁴¹.

Konu ile ilgili Osmanlı Klasik devrinde verilmiş bir fetvaya göre, merada kendiliğinden otlayan hayvana birisi yaklaşırsa ve hayvan tepip bu kişinin gözünü çıkarsa hayvan sahibinin diyet sorumluluğu bulunmaz; çünkü bu hayvanın kendiliğinden verdiği bir zarardır.

“Zeyd'in bargiri merada otlayıp gezerken Amr ardına vardıkda Amr'ı depip bir gözünü ihrâc eylese Amr Zeyd'e "Mücerred bargirin depip gözümü çıkardı" diye gözünün diyeti namına Zeyd'den nesne almağa kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁴²

“Zeyd'in camusu merada gezerken Zeyd'in sun'unusuz [kusurlu davranışı olmaksızın] Amr'ı süsüb helak eylese Amr'ın verese Zeyd'e mücerred: 'Camusun helak eyledi' diye Amr'ın diyetini Zeyd'den almağa kadir olur mu? el-Cevab: Olmazlar.”⁴³

Hanefiler hayvana binen veya yanında yederek giden kimsenin hareketi ile hayvanın vereceği zarar arasında illiyet bağı varsa, binen veya yedeni sorumlu tutmuşlardır. Hanefi görüşü zarar ile hareket arasında illiyet bağı esas almıştır. Örneğin binicisi düşen hayvanın vereceği zarardan binici sorumlu değildir; çünkü düşmesi ile hayvanın fiili arasındaki illiyet bağı kopmuştur. Buna karşın hayvanı bilerek salan kişi hayvanın vereceği zarardan sorumludur; çünkü hayvanın salınması illiyet bağı koparmaz⁴⁴.

Sahibi hayvana biniyorken hayvan bir zarar verdiyse bu zarardan sorumlu olur. Burada hayvanın ağırlığı ile sahibinin ağırlığı birleşmiştir ve hayvan, sahibinin elinde alet durumundadır⁴⁵. Ancak hayvan sahibi hayvana biniyorken hayvanı zapt edemeyip bir zarara sebep olduysa hayvan sahibi sorumlu olmaz⁴⁶.

Hanefilere göre hayvan, binicisinin isteği olmaksızın kendisini dürten kişiye arka ayağıyla vurup bir zarara sebep olursa bundan dolayı bir tazminat gerekmez; çünkü hayvan bu dürtme üzerine tepmiştir⁴⁷. Hayvanı izinsiz olarak dürten kişi bu dürtme sonucu hayvanın başkalarına vereceği zarardan dahi sorumlu olur⁴⁸.

“Zeyd mülk menziline "Atını tut" diye Amr'a verip Amr atı tutarken Bekir-i sağır Zeyd ve Amr'ın emirlerinsiz Zeyd'in menziline geldikde mezburların sun'larinsiz (kusurları olmaksızın) atın ardına geçip atı ürkütmekle at kış ayağıyla Bekir'i tepip Bekir fevt olsa verese Zeyd'den (ve)ya Amr'dan diyet namına nesne almaya kadir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar.”⁴⁹

Hayvan sahibi hayvana vurarak biniyor veya yediyorsa bu vurma sonucunda hayvan bir zarar verirse hayvan sahibi sorumlu olmaz⁵⁰. Çünkü hayvanlara vurmak normal bir davranıştır, vurmaksızın hayvanlar yürümezler⁵¹. Hayvana hem binen hem de yanında yeden beraber bulunduğu hayvanın vereceği zarardan çoğunluk görüşe göre sadece binen sorumlu olur⁵².

Hayvanın sahibi dışında bir kimse hayvanın üzerine zorla binerse hayvanın bundan sonra vereceği zararlardan sorumlu olur; çünkü bu hareketi haksız fiildir⁵³.

Bir fetvaya göre bir hayvanı izinsiz olarak alan çocuk hayvanın yularını beline bağlarsa, hayvan da ürküp çocuğu sürükleyip öldürse çocuğun mirasçıları çocuğun diyetini hayvan sahibinden isteyemezler.

“Zeyd-i sağır Amr'ın bargirini Amr'ın izinsiz alıp yularını beline bağlayıp götürürken bargir ürküp sağiri sürümekle sağır fevt olsa verese Amr'a mücerred "Bargirin sürümekle fevt oldu diye sağirin diyetini ver" demeye kadir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar.”⁵⁴

Hayvan kızgınlığı gemini veya yularını kopararak bir zarara sebep olduysa İslam hukukçularının genel görüşüne göre sahibi bu zarardan sorumlu olmaz⁵⁵.

⁴¹ BARDAKOĞLU, s.54; ŞEN, s.114. Bu durumda hayvanın binicisinin ayrıca kefarete ödemesi gerekir. İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz el-Hüseynî ed-Dimaşki: Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar, çev. Mehmet Savaş ve diğerleri, Şamil Yayınları, İstanbul 1985, C.16, s.413; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61. Binici, ölenin mirasçısı ise mirastan da mahrum kalır. MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmud: el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar, çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş, Tahir Tural. Nuh Yayınları, İstanbul 2017, C.5, s.281; MOLLA HÜSREV: Dururu'l-Hukkâm fi Şerhi Gureru'l-Ahkâm, çev. Arif Erkan, Kontrol ve Takriz: Ahmed Davudoğlu. Eser Neşriyat, İstanbul 1980, C.3, s.124.

⁴² YENİŞEHİRLİ ABDULLAH EFENDİ: Behcetü'l-Fetava, haz. Süleyman Kaya ve heyet, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s.617, No: 3205.

⁴³ ÇATALCALI ALİ EFENDİ: Fetava-yı Ali Efendi, haz. H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2014, C.2, s.474.

⁴⁴ SERAHSİ, C.26, No.192; AYDIN, s.226-227. Hanefilere göre yolda başıboş giden bir hayvanı biri çevirir ve bundan sonra hayvan bir zarar verirse bu çeviren zarardan sorumlu olur. İBN ABİDİN, C.16, s.421; AYDIN, s.227

⁴⁵ MEVSİLİ, C.5, s.277; MOLLA HÜSREV, C.3, s.123; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.60; ZUHAYLİ, C.8, s.142; KARAMAN, C.2, s.485. Hayvana iki kişi biniyorken bir zarar ortaya çıkmışsa bu zararı biniciler ortaklaşa öderler. MEVSİLİ, C.5, s.279; İBN ABİDİN, C.16, s.412; ŞEN, s.113.

⁴⁶ SERAHSİ, C.26, No.189; HALEBİ, İbrahim: Mülteka el-Ebhur, çev. Mustafa Uysal. Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1972, C.4, s.344; BARDAKOĞLU, s.55.

⁴⁷ ŞEYH BEDREDDİN: Letaifü'l-İşârât, ed. Hacı Yunus Apaydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, s.532; MERĞİNANİ, C.7, s.318; MOLLA HÜSREV, C.3, s.128; HALEBİ, C.4, s.344; DAMAD TERCÜMESİ: Mecme'ul Enhur, çev. Mehmet Çelik. Yasin Yayınları, İstanbul 2011, C.6, s.359. Rivayete göre bir adam cariyesi ile bir hayvanın üzerindeki adamın yanından geçiyorlardı. Yürüten adam hayvanı dürttü ve bunun üzerine hayvan ayaklarını kaldırıp cariye'nin gözüne çifte attı. Bu olayda İbn Mesud "Binen değil dürten sorumludur" diyerek hüküm vermiştir. TEHANEVİ, C.19, s.537.

⁴⁸ Serahsi, C.27, No.2; ZUHAYLİ, C.8, s.143; KARAMAN, C.2, s.486

⁴⁹ FEYZULLAH EFENDİ: Fetava-yı Fezyiye, haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2009, s.452, No:2650.

⁵⁰ SERAHSİ, C.26, No.192; AYDIN, s.226.

⁵¹ SERAHSİ, C.26, No.192.

⁵² MERĞİNANİ, C.7, s.306; HALEBİ, C.4, s.342-343; AYDIN, s.228-229.

⁵³ ŞEYH BEDREDDİN, Câmiu'l-Fusuleyn, s.813; HALEBİ, C.4, s.342.

⁵⁴ FETAVA-YI FEYZİYYE, No: 2651, s.452.

⁵⁵ ŞEYH BEDREDDİN, Letaifü'l-İşârât, 532; MERĞİNANİ, C.7, s.315; ZUHAYLİ, C.8, s.143.

“Zeyd'in ahırında merbût olan atı Zeyd'in sun'unsuz boşanıp firar ederken Amr atın ardından yetişip tutmak istedikde at Amr'ı tepip bir ayağı bi'l-küllüye amel-mende olsa Amr ayağının diyeti namına Zeyd'den nesne almaya kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁵⁶

Bir yere atlarını bağlama hakkı olan iki kişinin aynı yerde bağlı olan atlarından birisi diğer atı sakatlasa, sakatlayan atın sahibinin sorumluluğu bulunmaz⁵⁷.

Başında çoban bulunan hayvanlar sahipsiz olarak yayılan başka kimselerin hayvanlarına zarar verirse buradaki zarardan çoban sorumlu olur.

“Zeyd'in sığirtmacı Amr, Zeyd'in sığırlarını ra'yiderken Bekir, katırını bila-hafız mer'aya salıverip ba'dehu ol sığırlardan biri, Amr'in sun'unsuz katırını süsüb helak eylese Amr'a daman lazım olur mu? el-Cevab: Olur.”⁵⁸

Kadı sicillerine yansıyan bir örneğe göre atını nallaması için nalbanda götürülen hayvan sahibi nallama sırasında nalbandı teperek onun ölümüne sebep olan atının verdiği zarardan yani diyetten sorumlu tutulmamıştır.

“Nalband tâifesinden olup medîne-i Üsküdar'da sâkin iken bundan akdem vefât eden Ali Bey b. Abdi b. Abdurrahman nâm kimesnenin verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Hadice bt. Abdullah nâm hatun ile sulbî sagır oğlu Osman ve sagire kızı Âişe'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir olduktan sonra ... mezbûr Süleyman Çavuş târîh-i kitâbdan bir gün mukaddemü'l-asr emlakinden bir re's atını nallatmak için müteveffâ-yı mezbûrun dükkânına götürüp mezbûr Ali Bey dahi yedimden ahz u rabt edip mu'tâd üzere nallar iken zıkr olunan at kış ayağıyla mezbûr Ali Bey'in göğsüne darb edip darb-ı mezkûrdan müteessiren birkaç saat mürûrunde vefât etmekle mücib-i şer'isini asâleten ve vesâyeten taleb ederim suâl olunsun dedikde müdde'iyeye-i mezbûrenin takrîr-i meşrûh[u] üzere mezbûr Süleyman Çavuş'un husûs-ı mezbûrda sun'ı olmamakla eylediği da'vâsı sahiha olmayıp...”⁵⁹

B. Hayvanın Herhangi Bir Kişinin Mülkiyetinde Olan (Mülk) Arazide Verdiği Zarar

Hayvanın herhangi bir kişinin mülkiyetinde olan mülk arazide vereceği zararlardan sahibinin sorumluluğu hususunda iki olasılık bulunmaktadır. İlk durum hayvanın, sahibinin mülkünde olan bir arazide bir zarara sebebiyet vermesidir. Bu halde, hayvan sahibi hayvanın başında değilken zarar meydana geldiyse, hayvan sahibinin sorumluluğu oluşmaz⁶⁰. Hayvan sahibi hayvanın başındayken ve hayvanı eli veya değnek ile sevk ve idare ediyorken zarar verdiyse hayvan sahibi yine sorumlu olmaz⁶¹.

İkinci durum hayvanın sahibinden başka bir kimsenin mülkünde vereceği zarardır. Bu mülke izinli olarak girildiyse, hayvan sahibinin kendi mülkü hükmündedir ve dolayısıyla hayvanın vereceği zarardan hayvan sahibi sorumlu olmaz⁶². Hayvan başkasının mülküne, mülk sahibinden izinsiz girdiyse, burada vereceği zarardan hayvan sahibi sorumlu olmaz; ancak hayvan sahibi, hayvanı izinsiz olarak başkasının mülküne soktuysa, vereceği zarardan sorumlu olur⁶³.

Konu ile ilgili Osmanlı devrindeki bir fetvada da bu hususa örnek bulunmaktadır:

“Zeyd'in atı mülk arsasında merbut iken Amr atını Zeyd'in izinsiz arsa-i mezburede Zeyd'in atı yanına rabt etdikde Amr'ın atı depip kış ayağını kırsa Zeyd, atı Amr'ın üzerine reddedip kıymetini Amr'a tazmine kadir olur mu? el-Cevab: Olur.”⁶⁴

C. Hayvanın Kamuya Ait Bir Arazide Verdiği Zarar

İnsanların gerek yaya olarak gerekse binek hayvanı ile gelip geçtiği ve herkesin kullanımına açık olan yollarda hayvana binen kimse, hayvanın vereceği öngörülebilir ve engellenmesi mümkün olan zararlardan sorumludur; çünkü hayvanını gereği gibi sevk ve idare etmemiştir⁶⁵. Sahibi hayvanın üzerindeyken hayvanın kendiliğinden vereceği ve engellenmesi mümkün olmayan zarardan ise hayvan sahibi sorumlu olmaz⁶⁶.

Konu ile ilgili Osmanlı klasik devrindeki fetva kitaplarında, bu hükümlere örnek sayılacak fetvalar bulunmaktadır:

“Zeyd öküzlerini arabaya koşup şehir içinde tarik-i âmda giderken öküzleri tutmakta müsamaha edip ihtiraz mümkün iken etmeyip öküzler tarik-i âmda murûr eden Amr'ı süsüp boynuzuyla Amr'ın gözünü çıkarsa Amr gözünün diyetini Zeyd'den almağa kadir olur mu? el-Cevab: Olur.”⁶⁷

“Zeyd tarik-i âmda atının yularını mu'tad üzere tutarken Amr atın ardına gelip ata dokunmakla at Zeyd'in sun'unsuz Amr'ı tepip Amr fevt olsa veresi mücerred "Atın tepip fevt oldu" diye Amr'ın diyeti namına Zeyd'den nesne almaya kadir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar.”⁶⁸

⁵⁶ FETAVA-YI FEYZİYE, No: 2654, s.453. Benzer bir fetva: “Zeyd'in ahırında merbût olan atı boşanıp Zeyd'in mülk kuyusundan su içerken Amr atın yanına varıp atı tutmak istedikde at ürküp başıyla Amr'a dokunmakla Amr kuyuya düşüp fevt olsa Amr'ın veresi Zeyd'den Amr'ın diyeti namına nesne almağa kadir olurlar mı? el-Cevab: Olmazlar.” FETAVA-YI FEYZİYE, No: 2655, s.453.

⁵⁷ ŞEYH BEDREDDİN, Câmîu'l-Fusuleyn, s.814; BİLMEN, C.7, s.390; KARAMAN, C.2, s.485.

⁵⁸ FETAVA-YI ALİ EFENDİ, C.2, s.475.

⁵⁹ Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738) cilt: 68, sayfa: 44 Hüküm no: 3.

⁶⁰ SERAHSİ, C.26, No.188; MEVSİLİ, C.5, s.277; İBN ABİDİN, C.16, s.408; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.60.

⁶¹ SERAHSİ, C.27, No.5; İBN ABİDİN, C.16, s.408; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.60; BİLMEN, C.7, s.391; AYDIN, s.223; YELEK, s.228.

⁶² MEVSİLİ, C.5, s.278; İBN ABİDİN, C.16, s.408; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61; BİLMEN, C.7, s.389.

⁶³ SERAHSİ, C.26, No.190; İBN ABİDİN, C.16, s.408; BİLMEN, C.7, s.391.

⁶⁴ FETAVA-YI ALİ EFENDİ, C.2, s.476.

⁶⁵ SERAHSİ, C.26, No.189; İBN ABİDİN, C.16, s.408; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61; BARDAKOĞLU, s.55; KARAMAN, C.2, s.487.

⁶⁶ SERAHSİ, C.26, No.189; BİLMEN, C.7, s.391; ZUHAYLİ, C.8, s.140.

⁶⁷ FETAVA-YI FEYZİYE, s.453, No:2656.

⁶⁸ FETAVA-YI FEYZİYE, s.453, No:2657. “Zeyd atına binip tarik-i âmda koştururken at bir şeyden ürküp koşdukda Zeyd atı zabtedemeyip sarf ve men'a kadir olmakla ol tarikte giden Amr'ı çiğneyip ihlak eylese Zeyd'e Amr'ın diyetini daman lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz.” BEHCETÜ'L-FETAVA, s.617, No:3200.

“Zeyd tarik-i âmda giderken Amr Zeyd'in ardından at koşurdukdakda Zeyd'in üzerine uğrayıp Zeyd'i ata çığnetip kara bere etmekle Zeyd müteessiren fevt olsa veresi Zeyd'in diyetini Amr'dan almağa kadir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar.”⁶⁹

Kamuya açık bir yolda seyredirken binicisinin üzerinde olduğu bir hayvanın ayağından toz veya çamur sıçrayıp birinin kıyafetini lekelese yahut hayvan yolda giderken dışkı veya idrarı ile zarara yol açsa bu zarardan hayvan sahibinin sorumluluğu bulunmaz. Çünkü bunun gibi yollarda bu şekildeki bir fiilden kaçınma imkânı bulunamaz.⁷⁰

Binicinin görmesi mümkün olmayan hayvanın arka ayağıyla ve kuyruğuyla vereceği zararlardan binici sorumlu değildir.⁷¹ Binicinin görüş alanı içerisinde olan hayvanın başı ve ön ayağıyla veya ısırarak vereceği zararlardan binici veya hayvanı yeden sorumludur.⁷²

Bu konularda da fetva örnekleri vardır:

“Zeyd atına binip tarik-i âmda Amr'ın ardından giderken at Amr'ın sol uyluğunu ısırtıp cerh etmekle Amr ol cerhten sahib-i fıraş olup kalkmadan müteessiren fevt olsa Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Diyet.”⁷³

“Zeyd atına binip tarik-i âmda giderken atı Amr'ın üzerine sürüp uğratmakla at ön ayağıyla Amr'ı basıp ihlak eylese veresi Amr'ın diyetini Zeyd'den almağa kadir olurlar mı? el-Cevab: Olurlar.”⁷⁴

“Zeyd, katırını yedip giderken esna-yı tarikde Amr-ı sağır katırın ardına gelmekle katır kış ayağıyla Amr'ı depip Amr helak olsa, Zeyd'e Amr için diyet lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁷⁵

Yola bırakılan bir şey sebebiyle hayvan dengesini kaybederek bir zarara sebep olursa hayvana binen veya yeden (hayvanın yularını tutarak yanında yürüyen) sorumlu olmaz. Hayvanın dengesini kaybetmesine sebep olan cisim, kontrol eden ile zarar arasındaki illiyet bağımlı kesmiştir⁷⁶; ancak hayvanı kontrol eden kişi bu cismin veya engelin farkında olarak hayvanı sürmeye devam ederse hayvanın vereceği zarardan kontrol eden sorumlu olur.⁷⁷

Kamuya açık yola hayvanın başıboş salınması veya bu yolda durdurulması veya bağlanması sonucunda hayvanın vereceği her türlü zarardan hayvan sahibi sorumlu olur; çünkü kamuya açık yolda hayvan başıboş bırakılmaz, bağlanamaz.⁷⁸

1740'lı yıllarda İstanbul kadı sicillerinde yer alan bir örnekte, Çukadar Mehmed isimli bir kişi atını cami avlusunda ismi bilinmeyen bir kimseni yedine vermiştir. Bu sırada at Rahime Hatun isimli birini tepmiştir. Bu zarardan sorumlu olan hayvan sahibi Rahime Hatun'a iki kuruş verip, davada uzlaşmışlardır.

“Rahime nâm hatun ... Çukadâr Mehmed hıfz için bargiri câmi avlusunda ismi ma'lûm olmayan kimesne yedine vermekle bargir ayağıyla sağ kaşım üzerine hatâ'en depmekle cerh eyledi deyü iki gurus bedel-i makbûz mukâbelesinde fâriğa olup cerh-i mezkûra müte'allika de'âviden mezbûr Çukadâr Mehmed'i ibrâ ve kat'-ı nizâ' eylediğini...”⁷⁹

Bunun gibi, kadı sicillerine yansıyan birçok örnekte, kamuya açık yolda hayvanını süren veya yeden kimseler hayvanlarının bu sırada başka insanlara verdikleri zarardan sorumlu tutulmuşlardır. Yaralanmanın çeşidine ve ağırlığına göre hayvan sahibiyle yaralananlar beş⁸⁰, on⁸¹, on sekiz⁸², yirmi⁸³, yirmi beş⁸⁴, yirmi dokuz⁸⁵ kuruş gibi bedellerle sulh olmuşlardır.

IV. TEHLİKELİ HAYVANLARIN VERDİĞİ ZARARLAR

Tehlikeli hayvanların verecekleri zararlardan sahiplerinin sorumluluğu fıkıh kitaplarında farklı bir başlıkta düzenlenmiştir. Bu başlıkta sahibi bulunup insanlar için tehlikeli olan hayvanların sorumluluğu incelenmektedir. İsrarın köpek, azgın deve, süsen boğa, öküz, koç gibi insanlara zarar vermesi muhtemel olan hayvanların verecekleri zararlardan hayvan sahibinin sorumluluğu konusunda İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Hanefilere göre, tehlikeli bir hayvanın beslendiği eve giren kişi izinli veya izinsiz girsin, hayvanın bu kişiye vereceği zarardan, hayvan sahibinin sorumluluğu bulunmamaktadır.⁸⁶ Ancak böyle bir hayvanı beslememesi konusunda kendisine ihtarda bulunulan hayvan sahibi, uyarılara rağmen hayvanı beslemeye devam ettiyse,

⁶⁹ FETAVA-YI FEYZİYE, No:2649, s.452.

⁷⁰ SERAHSİ, C.26, No.189; MOLLA HÜSREV, C.3, s.123; HALEBİ, C.4, s.342; DAMAD, C.6, s.350; İBN ABİDİN, C.16, s.408; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.62; BİLMEN, C.7, s.391.

⁷¹ MERĞİNANİ, C.7, s.301; DAMAD, C.6, s.349; İBN ABİDİN, C.16, s.408,409; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61.

⁷² SERAHSİ, C.14, No.42; MOLLA HÜSREV, C.3, s.122; HALEBİ, C.4, s.339-340; DAMAD, C.6, s.348; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61; BİLMEN, C.7, s.392.

⁷³ FETAVA-YI FEYZİYE, s.452, No:2652.

⁷⁴ BEHCETÜ'L-FETAVA, s.617, No:3202.

⁷⁵ MENTEŞADE ABDÜRRAHİM EFENDİ: Fetava-yı Abdürrahim, 1243, C.1, s.363. Başka bir fetvaya göre ise:“Zeyd atını tarik-i âmda yularından tutup bi-gayr-i hak ikâf etmekle kış ayağıyla yolca giden Amr'ı depip ihlak eylese Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Diyet.” BEHCETÜ'L-FETAVA, s.616, No:3198.

⁷⁶ SERAHSİ, C.27, No.3; İBN ABİDİN, C.16, s.425; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.67.

⁷⁷ SERAHSİ, C.27, No.5; MERĞİNANİ, C.7, s.302; AYDIN, s.226.

⁷⁸ SERAHSİ, C.26, No.189,190; C.27, No.5; FETAVA-YI HİNDİYYE, C.13, s.61; BİLMEN, C.7, s.392; ZUHAYLİ, C.8, s.142.

⁷⁹ Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748) cilt: 72, sayfa: 489 Hüküm no: 764.

⁸⁰ Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658) cilt: 50, sayfa: 265 Hüküm no: 224.

⁸¹ Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793) cilt: 81, sayfa: 187 Hüküm no: 122 ve Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793) cilt: 81, sayfa: 699 Hüküm no: 1137.

⁸² Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793) cilt: 81, sayfa: 807 Hüküm no: 1346.

⁸³ Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667) cilt: 17, sayfa: 757 Hüküm no: 982.

⁸⁴ Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793) cilt: 81, sayfa: 583 Hüküm no: 911.

⁸⁵ Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704) cilt: 59, sayfa: 446 Hüküm no: 459.

⁸⁶ BİLMEN, C.7, s.389; KARAMAN, C.2, s.488; AYDIN, s.223. Örneğin bir kişi azgın devesini birinin evine izinsiz olarak sokarsa; deve de ev sahibine zarar verirse hayvan sahibi sorumlu olur. Ev sahibinin izniyle deveyi koyduysa sorumlu olmaz. ŞEYH BEDREDDİN, Câmiu'l-Fusuleyn, s.813.

hayvanın vereceği zarardan sorumlu olur⁸⁷. Hayvanını insanların veya diğer hayvanların üzerine kasten salan hayvan sahibi, hayvanının vereceği zarardan doğal olarak sorumlu olur⁸⁸.

Bu konu ile ilgili fetva örnekleri bulunmaktadır:

“Bir karye ahalisinden Zeyd’in öküzü nath (boynuzlayıcı, süsücü) olup zararı müteayyin (belli) oldukça ahali Zeyd’e öküzünü zabteyle diye tenbih ve tekaddüm etiklerinden sonra Zeyd işga etmeyip (kulak asmayıp) salıvermekle öküz Amr’ın dabbesini {hayvanını} süsüb ihlâk eylese Amr, dabbesini Zeyd’e tazmine kadir olur mu? el-Cevab: Olur.”⁸⁹

Kışkırtılan köpeğin vereceği zarar konusunda ise Hanefi hukukçular arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ebu Hanife’ye göre kışkırtılan köpeğin vereceği zarardan kışkırtan kişi sorumlu değildir. Ebu Yusuf’a göre ise kışkırtan sorumludur.⁹⁰

Bir fetvaya göre köpeğini kışkırtıp bir başkasının ayağını ısırmasına sebep olan kişi, ısırılanın ayağı önce tamamen iyileşip daha sonra topallamaya başlarsa, bilirkişi tarafından belirlenecek bir tazminat ödemeye mahkûm edilir. Konu ile ilgili bir fetva metninde de bu husus açıklanmıştır:

“Zeyd, kelbini Amr’ı ısırın diye işlâ ve işrâ etmekle kelb Amr’ın bir ayağını cerh ettikten sonra bade’l-bur’ Amr’ın ol ayağı bi’l külliye amel-mende olmayıp lakin ârec (topal) olsa, Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevab: Hükümet-i adl.”⁹¹

Konya kadı sicillerine yansıyan bir örnekte köpeklerini koyun sürüsüne doğru kışkırtıp koyunların korkup sürüden ayrılarak dağlarda kaybolmasına yol açan köpek sahibinin, koyunların sahibinin zararını ödemesine hükmedilmiştir.⁹²

Huysuz bir deve bir insanı öldürse ölenin diyetini deveye binen kişinin akilesi, bir mala zarar verirse bu zararı deveye binen öder.⁹³

1520-1530’lu yıllarda İstanbul kadı sicillerine yansıyan bir örnekte, bir kişinin köpeği Melek isimli bir kadına yapışıp kadının ölümüne sebep olmuştur. Ölen kadının oğlu ile köpek sahibi aralarında anlaşılacak sulh olmuştur.

“...sâbıkan mütemekkin olduğumuz karyede senin koyun kelbin benim vâlidem Melek’e yapışıp ol darbdan vefât eyledi, diye mâ-beynlerinden kable nizâ’ olduktan sonra Müslümanlardan bir nice kimesneler sulha çekip “es-sulhu hayrun” hadîsi ile âmil olup min ba’d mezkûr Yakup ile da’vâmız ve nizâ’ımız olmaya ve illâ inde’l-hukkâm nâ-mesmû’ ola deyicek mukırrân-ı mezkûrânın kavilleri müsellemler görülp sebt-i sicil olundu.”⁹⁴

V. SONUÇ

Hayvan sahibinin sorumluluğu ile ilgili olarak Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadisler ve Enbiya suresinin 78 ve 79. Ayetleri, İslam hukukçularının bu sorumluluğun esaslarını ortaya koydukları görüşlerinin gerekçeleridir. Hadislerin ve ayetlerin yorumu İslam hukukçuları arasında görüş ayrılığına sebep olmuş, Maliki, Şafii ve Hanbeliler bir görüşü benimserken, Hanefiler farklı bir görüşü benimsemişlerdir. Görüş ayrılığındaki temel fark hayvanın gece vereceği zarardan, hayvan sahibinin sorumlu olup olmayacağı hususunda ortaya çıkmaktadır. Maliki, Şafii ve Hanbelilere göre hayvanın gece vereceği zarardan hayvan sahibi sorumludur. Hanefilere göre ise sorumlu değildir.

Klasik devir Osmanlı uygulaması ise şu şekildedir. Hanefi mezhebinde hayvanın kendiliğinden vereceği zararlar dışındaki zararlardan hayvan sahibi kural olarak sorumludur. Osmanlı kanunnamelerinde ekili arazi sahiplerinin hayvanların vereceği zarardan dolayı mağdur olmamaları için hayvan sahiplerini zarardan sorumlu tutan hükümler bulunmaktadır. Kadı sicilleri ve kanunnamelerde de görüldüğü üzere arazisine hayvanların zarar verdiği kişilerin şikâyeti sonucunda, hayvan sahiplerine hayvanlarını kontrol etmeleri gereği emredilmiştir. Aksi halde sorumlu olacakları ve “haklarından gelineceği” bildirilmiştir. Osmanlı kanunnamelerinde hayvan sahibinin, zararı tazmin sorumluluğundan farklı olarak tazir cezası statüsünde olarak para ve dayak cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu cezalar Fatih Sultan Mehmed devrindeki kanunnamelerden itibaren diğer padişahların kanunnamelerinde de öngörülmüş, Fatih’in Kanunnamesindeki hüküm çok küçük farklar dışında korunmuştur. “Resm-i deşbani” veya sadece “deşbani” olarak adlandırılan para cezası, dayak cezasına ek olarak hayvan sahipleri için öngörülmüştür.

⁸⁷ ŞEYH BEDREDDİN, Letaifü'l-İşârât, s.531; İBN ABİDİN, C.16, s.426; BİLMEN, C.7, s.391; ZUHAYLİ, C.8, s.139; CİN Halil/AKGÜNDÜZ Ahmet: Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s.632-633. Bu şekildeki sorumluluk insanlara yönelik verilen zarar konusundadır. Mala yönelik zararda sorumluluk olmaz. Örneğin bir kişinin köpeğinin üzüm yeme alışkanlığı varsa insanlar köpek sahibini uyarak “köpeğini bağla da üzümümüzü yemesin” diye ihtarda bulunmalarına rağmen köpek sahibi köpeğini bağlamasa, köpek de başkalarının başına girip üzüm yerse köpek sahibinin tazmin sorumluluğu yoktur. MOLLA HÜSREV, C.3, s.128; İBN ABİDİN, C.16, s.426; BİLMEN, C.7, s.391; ZUHAYLİ, C.8, s.139.

⁸⁸ KARAMAN, C.2, s.486; ÜNAL, s.244.

⁸⁹ FETAVA-YI ALİ EFENDİ, C.2, s.474-475.

⁹⁰ İBN ABİDİN, C.16, s.421; ZUHAYLİ, C.8, s.139-140; AYDIN, s.228.

⁹¹ İBN NÜCEYM, Zeynüddin: Fetava-yı İbn Nüceym, Matbaa-yı Şeyh Yahya, 1289, s.335.

⁹² Konya Kadı Sicilleri, 41 Numaralı Sicil, (H.1115-1116 / M. 1703-1704), Haz. İzzet Sak, Konya 2016, Hüküm no:232-2, s.336-337.

⁹³ MERĞİNANİ, C.7, s.311; MOLLA HÜSREV, C.3, s.126; HALEBİ, C.4, s.343.

⁹⁴ Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530) cilt: 3, sayfa: 108 Hüküm no: 177.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Yazar Melikşah AYDIN, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Melikşah AYDIN is the author of this paper and has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors' Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde İnÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde İnÜHFD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın İnÜHFD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of İnULR in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that İnönü University Law Review and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than İnönü University Law Review.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmed: Osmanlı Kanunnameleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.
- AYDIN, Ahmet: "İslam ve Roma Hukukunda Hayvanın Verdiği Zarardan Sorumluluk", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (28), 2016. s.213-239.
- BARDAKOĞLU, Ali: "Mukayeseli Hukukta Hayvanın Verdiği Zararın Hukuki Sorumluluğu", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (6), 1989. s.43-60.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1970.
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim: Sahih-i Buhari, çev. Mehmed Sofuoğlu. Ötügen Yayınları, İstanbul, 1990.
- CESSAS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî: Ahkâmü'l-Kur'an, çev. Mehmet Keskin. İ'tisam Yayınları, İstanbul, 2018.
- CİN Halil/AKGÜNDÜZ Ahmet: Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÇATALCALI ALİ EFENDİ: Fetava-yı Ali Efendi, haz. H. Necati Demirtaş. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2014.
- DAMAD TERCÜMESİ: Mecme'ul Enhur, çev. Mehmet Çelik. Yasin Yayınları, İstanbul, 2011.
- DÖNDÜREN, Hamdi: Ahkâmü'l-Kur'an Kur'an-ı Kerim ve Fikhî Tefsiri, Erkam Yayınları, İstanbul, 2020.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani: Sünen-i Ebu Davud, çev. Abdullah Parlıyan. Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- FETAVA-YI HİNDİYYE, Fetava-yı Alemgiriyye. çev. Mustafa Efe. Huzur Yayınları, İstanbul, 2004.
- FEYZULLAH EFENDİ: Fetava-yı Fezziye, haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.
- HALEBİ, İbrahim: Mülteka el-Ebhur, çev. Mustafa Uysal. Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1972.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz el-Hüseynî ed-Dimaşki: Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar, çev. Mehmet Savaş ve diğerleri. Şamil Yayınları, İstanbul, 1985.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid Ebu Abdillâh el-Kazvini: Sünen-i İbn Mâce, çev. Haydar Hatipoğlu. Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin: Fetava-yı İbn Nüceym, Matbaa-yı Şeyh Yahya, 1289.
- İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi: Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, çev. Ahmet Meylani, Redaksiyon ve Düzenleme: Vecdi Akyüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- İNANIR, Ahmet: "İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- KAHVECİ, Nuri: "İslam Borçlar Hukukunda Tazminat", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1997.
- KARAMAN, Hayreddin: Mukayeseli İslam Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- KARAMAN Hayreddin/ÇAĞRICI Mustafa/DÖNMEZ İbrahim Kâfi/GÜMÜŞ Sadrettin: Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara, 2012.
- MENTEŞZADE ABDÜRRAHİM EFENDİ: Fetava-yı Abdürrahim, 1243.
- MERĞİNANİ, Burhanüddin Ali b. Ebi Bekr: el-Hidaye, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu ve diğerleri. Yasin Yayınları, İstanbul, 2017.
- MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmud: el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar, çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş, Tahir Tural. Nuh Yayınları, İstanbul, 2017.
- MOLLA HÜSREV: Dureru'l-Hukkâm fi Şerhi Gururu'l-Ahkâm, çev. Arif Erkan, Kontrol ve Takriz: Ahmed Davudoğlu. Eser Neşriyat, İstanbul, 1980.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac: Sahih-i Müslim, çev. Ahmed Davudoğlu. Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.
- REMLİ, Şemseddin Ahmed b. Hamza: Nihâyetü'l-Muhtac İla Şerhi'l-Minhac, Daru'l-fikir, Beyrut, 1984.
- SERAHSİ, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed: Mebsût, ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul, 2008.
- ŞEN, Yusuf: "İslam Hukukunda Tehlike Sorumluluğu ve Uygulama Alanları", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2007.
- ŞEYH BEDREDDİN: Camiu'l-Fusüleyn, ed. Hacı Yunus Apaydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012.
- ŞEYH BEDREDDİN: Letaifu'l-İşarat, ed. Hacı Yunus Apaydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012.
- ŞİRBİNİ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib: Muğni'l-Muhtac, çev. Soner Duman. Mirac Yayınları, İstanbul, 2017.
- TEHANEVİ, Zafer Ahmed b. Latif el-Osman: İ'laü's Sünen (Hadislerle Hanefi Fıkhi), çev. Macit Bilge. Misvak Neşriyat, İstanbul, 2014.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa: Sünen-i Tirmizi, çev. Abdullah Parlıyan. Konya Kitapçılık, Konya, 2004.
- ÜNAL, Mustafa: İslâm Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu, Adalet Yayınları, Ankara, 2019.
- YELEK, Kamil: "Gasp ve İtlaf Bağlamında Hanefi Sorumluluk Hukuku", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.
- YENİŞEHİRLİ ABDULLAH EFENDİ: Behcetü'l-Fetava, haz. Süleyman Kaya ve heyet, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011.
- ZUHAYLİ, Vehbe: İslam Fıkhi Ansiklopedisi, çev. Heyet. Risale Yayınları, İstanbul, 1994.

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri, (A.DVNS.MHM.d), 36/82. H. 19 Zilkade 986 / M. 17 Ocak 1579; 39/345. H. 23 Zilhicce 987 / M. 10 Şubat 1580; 118/827. H. 10 Zilkade 1123 / M. 20 Aralık 1711.

Kadı Sicilleri

- Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667) (Rıfat Günalan; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Mustafa Oğuz; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz) Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2011.
- Eyüp Mahkemesi 182 Numaralı Sicil (H. 1154-1161 / M. 1741-1748), (proje yönetmeni M. Âkif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın – Salih Kahriman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli), Kültür AŞ, İstanbul, 2019.
- Konya Kadı Sicilleri, 41 Numaralı Sicil, (H.1115-1116 / M. 1703-1704), Haz. İzzet Sak, Konya, 2016.
- Konya Kadı Sicilleri, 53 Numaralı Sicil, (H.1148-1149 / M. 1736-1737), Haz. İzzet Sak, İbrahim Solak, Konya, 2016.
- Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658), (proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Yılmaz Karaca – Mustafa Yılmaz; Arapça çeviri Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli), Kültür AŞ, İstanbul, 2019.
- Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704) (proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; hazırlayan Coşkun Yılmaz – Salih Kahriman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli), Kültür AŞ, İstanbul, 2019.
- Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), (Rıfat Günalan; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Mustafa Oğuz; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2011.
- Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738), (proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın – Nedim Pakırdağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli), Kültür AŞ, İstanbul, 2019.
- Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936 / M. 1524-1530), (Yasemin Dağdaş, Zeynep Berktaş; kontrol eden Mustafa Oğuz; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010.
- Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), (proje yönetmeni M. Âkif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın – Nedim Pakırdağ – Yılmaz Karaca; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli), Kültür AŞ, İstanbul, 2019.
- Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591), (Rıfat Günalan; Arapça metin Mehmet Canatar, Mehmet Akman; kontrol eden Mehmet Canatar; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010.
- Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942 / M. 1534-1536), (Kenan Yıldız; kontrol eden Recep Ahıskalı; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010.